

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

$$\left(\frac{T_1}{T_2}\right)^2 = \left(\frac{a_1}{a_2}\right)^3$$

TADQIQOTLAR

ILM-FAN

TEKNOLOGIYALAR

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI

ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

2026

Google Scholar

zenodo

Andijan, Uzbekistan

+998335668868

<https://innoworld.net>

« ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR
NAZARIYASI » NOMLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI TO'PLAMI

3-JILD 7-SON

Konferensiya to'plami va tezislari quyidagi xalqaro
ilmiy bazalarda indexlanadi

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

O'ZBEK TILIDA ZAMONAVIY NEOLOGIZMLARNING
SHAKLLANISHI VA QO'LLANISH XUSUSIYATLARI

Xakimova Zulfiyaxon Rashidbek qizi

Lingvistik(o'zbek tili) yo'nalishi magistiri

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy o'zbek tilida neologizmlarning shakllanish jarayoni, ularning yuzaga kelish omillari va qo'llanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Globallashuv, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy jarayonlarning faollashuvi natijasida o'zbek tilining lug'at tarkibida yangi so'z va terminlarning paydo bo'lishi kuzatilmoqda. Tadqiqotda yangi leksik birliklarning o'zbek tiliga kirib kelish manbalari, o'zlashish, so'z yasash, kalkalash va semantik yangilanish kabi asosiy shakllanish usullari yoritiladi. Shuningdek, neologizmlarning ommaviy axborot vositalari, internet nashrlari, ijtimoiy tarmoqlar hamda kundalik nutqda qo'llanish holatlari ko'rib chiqiladi. Zamonaviy neologizmlarning adabiy til me'yorlariga moslashuvi, ularning faol yoki passiv lug'at tarkibiga o'tish jarayoni hamda til taraqqiyotidagi o'rni haqida fikr yuritiladi. Tadqiqot natijalari o'zbek tilining zamonaviy leksik tizimida yuz berayotgan o'zgarishlarni ilmiy jihatdan baholash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, neologizm, zamonaviy leksika, yangi so'zlar, leksik birlik, so'z yasalishi, o'zlashma so'zlar, kalkalash, semantik o'zgarish, til taraqqiyoti, adabiy til, internet tili.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida til jamiyatdagi ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy va texnologik o'zgarishlarni o'zida aks ettiruvchi muhim kommunikativ vosita sifatida rivojlanmoqda. Jamiyat hayotida yangi tushunchalar, hodisalar, texnologiyalar va munosabatlarning paydo bo'lishi tabiiy ravishda tilning lug'at tarkibida ham o'zgarishlarni yuzaga keltiradi. Ayniqsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal taraqqiyoti, internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng ommalashuvi natijasida o'zbek tilida yangi so'z va iboralarning faol qo'llanilishi kuzatilmoqda. Bunday yangi leksik birliklar tilshunoslikda neologizmlar sifatida o'rganiladi.

O'zbek tilining lug'aviy tarkibi tarixiy taraqqiyot davomida turli ichki va tashqi omillar ta'sirida shakllanib kelgan. Bugungi kunda esa ingliz, rus va boshqa xorijiy tillardan yangi birliklarning kirib kelishi, mavjud so'zlarga yangi ma'no yuklanishi, o'zbek tilining ichki imkoniyatlari asosida yangi so'zlarning yaratilishi hamda xorijiy terminlarning milliy til tizimiga moslashtirilishi neologizmlar qatlamining kengayishiga sabab bo'lmoqda. Xususan, onlayn, oflayn, blogger, strimer, podkast, startup, frilanser, marketpleys, raqamlashtirish, kiberxavfsizlik

kabi birliklarning ommaviy kommunikatsiyada keng qo'llanilishi zamonaviy o'zbek leksikasining dinamik xususiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

Neologizmlarning paydo bo'lishi faqat yangi so'zlarning tilga kirib kelishi bilan chegaralanmaydi. Ularning o'zbek tilining fonetik, morfologik, semantik va uslubiy tizimiga moslashuvi ham muhim ilmiy masalalardan biridir. Ayrim o'zlashma birliklar dastlab tor doiradagi mutaxassislar nutqida qo'llanib, keyinchalik ommaviy iste'molga kirib boradi. Boshqa ayrimlari esa ma'lum bir davr yoki ijtimoiy hodisa bilan bog'liq bo'lib, vaqt o'tishi bilan faol qo'llanishdan chiqib ketishi mumkin. Shu sababli neologizmlarning shakllanishi va qo'llanishini o'rganish tilning hozirgi holatini aniqlash bilan birga, uning istiqboldagi rivojlanish tendensiyalarini belgilashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbek tilida zamonaviy neologizmlarning shakllanishida ichki va tashqi omillar birgalikda namoyon bo'ladi. Ichki imkoniyatlar asosida affiksatsiya, qo'shma so'z yasash, qisqartirish, semantik derivatsiya kabi usullar orqali yangi birliklar yuzaga kelayotgan bo'lsa, tashqi omillar natijasida boshqa tillardan o'zlashgan so'zlar til tizimiga kirib kelmoqda. Ayniqsa, ingliz tilining xalqaro ilmiy-texnik va raqamli kommunikatsiyadagi mavqei ortishi natijasida inglizcha birliklarning o'zbek tilidagi qo'llanish ko'lami sezilarli darajada kengaymoqda.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy neologizmlarning katta qismi dastlab internet, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali keng tarqalmoqda. Bu esa yangi so'zlarning me'yorlashuvi, imlosi, talaffuzi va uslubiy xususiyatlarini o'rganish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, o'zlashma neologizmlarning qaysi holatda asl shaklda, qaysi holatda esa o'zbek tilining grammatik va fonetik xususiyatlariga moslashtirilgan shaklda qo'llanishi masalasi zamonaviy o'zbek tilshunosligi uchun dolzarb yo'nalishlardan biridir.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi zamonaviy o'zbek tilida neologizmlarning shakllanish manbalari va usullarini aniqlash, ularning turli kommunikativ sohalarida qo'llanish xususiyatlarini tahlil qilish hamda o'zbek tilining lug'aviy tizimi rivojidagi o'rni yoritishdan iborat. Shu maqsaddan kelib chiqib, zamonaviy neologizmlarning asosiy turlarini aniqlash, ularning yuzaga kelish omillarini tahlil qilish, o'zlashma va milliy neologizmlarning xususiyatlarini qiyoslash hamda ularning adabiy til me'yorlariga moslashuv jarayonini o'rganish maqolaning asosiy vazifalari sifatida belgilanadi.

ASOSIY QISM

Neologizm tilning muayyan rivojlanish bosqichida yangi paydo bo'lgan yoki mavjud bo'lsa-da, yangi ma'noda qo'llanila boshlagan leksik birlik sifatida izohlanadi. Bunday birliklarning yuzaga kelishi, avvalo, jamiyat hayotida sodir bo'layotgan ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, ilmiy-texnik va madaniy o'zgarishlar bilan bevosita bog'liqdir. Jamiyat taraqqiyoti davomida yangi tushuncha, hodisa va predmetlarning paydo bo'lishi ularni ifodalash uchun tilning nominativ imkoniyatlarini kengaytirishni talab qiladi. Shu nuqtayi nazardan neologizmlar til

lugʻat tarkibining doimiy ravishda yangilanib borishini taʼminlovchi muhim lingvistik hodisalardan biridir.

Hozirgi oʻzbek tilida neologizmlarning paydo boʻlish jarayoni, ayniqsa, XXI asrda sezilarli darajada faollashdi. Bunga globallashuv jarayonlarining kuchayishi, xalqaro iqtisodiy va madaniy aloqalarning kengayishi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, internet va ijtimoiy tarmoqlarning ommalashuvi, zamonaviy biznes va boshqaruv tizimlarining shakllanishi muhim omil boʻlmoqda. Natijada ilgari oʻzbek tilining lugʻat tarkibida mavjud boʻlmagan koʻplab yangi soʻz va terminlar kundalik, ilmiy, publitsistik hamda rasmiy kommunikatsiyada faol qoʻllanila boshladi. Xususan, bloger, podkast, strimer, startup, frilanser, marketpleys, kontent, onlayn, oflayn, kiberxavfsizlik, raqamlashtirish kabi birliklarning keng qoʻllanilishi zamonaviy oʻzbek leksikasida yuz berayotgan dinamik jarayonlarni yaqqol namoyon etadi.

Zamonaviy neologizmlarning shakllanishida oʻzbek tilining ichki imkoniyatlari bilan bir qatorda boshqa tillarning taʼsiri ham katta ahamiyatga ega. Ichki imkoniyatlar asosida yangi soʻzlarning yaratilishida soʻz yasash, qoʻshma soʻz hosil qilish, qisqartirish va mavjud soʻzlarga yangi maʼno yuklash kabi usullar faol ishtirok etadi. Masalan, raqamlashtirish, avtomatlashtirish, elektronlashtirish, videodars, masofaviy taʼlim, kiberxavfsizlik kabi birliklarda oʻzbek tilining soʻz yasash va soʻz birikmasi hosil qilish imkoniyatlari namoyon boʻladi. Bunday birliklarning yuzaga kelishi tilning ichki rivojlanish qonuniyatlari asosida yangi tushunchalarni ifodalash imkoniyati keng ekanligini koʻrsatadi.

Neologizmlarning boshqa muhim manbai oʻzlashma soʻzlardir. Hozirgi davrda ingliz tili xalqaro ilm-fan, axborot texnologiyalari, biznes, iqtisodiyot va raqamli kommunikatsiyaning asosiy tillaridan biri boʻlib qolayotganligi sababli inglizcha birliklarning oʻzbek tiliga kirib kelishi sezilarli darajada kuchaydi. Bloger, startup, frilanser, marketing, brend, kontent, podkast, strimer, influencer, marketpleys kabi birliklar bunga misol boʻla oladi. Ularning ayrimlari oʻzbek tiliga deyarli asl shaklida kirib kelgan boʻlsa, boshqalari tilning grammatik imkoniyatlariga moslashib, turli qoʻshimchalarni qabul qilmoqda. Masalan, blogerlar, blogerlik, frilanserlar, frilanserlik, podkastlar, startaplari kabi shakllarning qoʻllanilishi oʻzlashma birliklarning oʻzbek tilining morfologik tizimiga moslashayotganini koʻrsatadi.

Neologizmlarning shakllanishida semantik jarayon ham muhim oʻrin tutadi. Bunda mavjud soʻz yangi ijtimoiy yoki texnologik mazmunni ifodalash uchun qoʻllanadi. Raqamli kommunikatsiya rivojlanishi natijasida sahifa, kanal, tarmoq, profil, virus kabi soʻzlar anʼanaviy maʼnolari bilan bir qatorda yangi texnologik maʼnolarda ham ishlatilmoqda. Masalan, “kanal” soʻzi avval suv yoʻli yoki aloqa vositasini anglatga, bugungi internet muhitida muayyan auditoriyaga moʻljallangan raqamli kommunikatsiya platformasini ham ifodalamoqda. “Virus” soʻzi esa biologik maʼnodan tashqari kompyuter tizimlariga zarar yetkazuvchi dasturiy vositani

anglatadigan termin sifatida faol qo'llanmoqda. Bu holat mavjud leksik birliklarning semantik imkoniyatlari kengayib borayotganidan dalolat beradi.

Bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar yangi so'zlarning paydo bo'lishi hamda ommalashishining eng muhim vositalaridan biriga aylangan. Ijtimoiy tarmoqlarda yangi tushunchalar bilan birga ularni ifodalovchi yangi leksik birliklar ham juda tez tarqaladi. Post, storis, layk, repost, obunachi, kontent, strim, podkast kabi birliklarning o'zbek tilidagi faol qo'llanishida internet kommunikatsiyasining ta'siri katta. An'anaviy ommaviy axborot vositalariga nisbatan internetning tezkorligi yangi so'zlarning qisqa vaqt ichida keng auditoriyaga yetib borishini ta'minlamoqda. Biroq internet muhitida yuzaga kelgan har qanday yangi birlikni avtomatik ravishda adabiy tilning me'yoriy birligi sifatida baholab bo'lmaydi. Ayrim so'zlar qisqa muddat davomida faol ishlatilganidan so'ng iste'moldan chiqib ketishi, boshqalari esa uzoq vaqt davomida qo'llanib, umumxalq leksikasidan mustahkam o'rin egallashi mumkin.

Ommaviy axborot vositalari ham zamonaviy neologizmlarning shakllanishi va tarqalishida katta rol o'ynaydi. Televizion dasturlar, internet nashrlari, axborot portallari, gazeta va jurnallarda yangi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni ifodalash uchun zamonaviy termin va so'zlardan foydalanilmoqda. Xususan, iqtisodiyot va biznes sohasida startup, investitsiya, marketing, brend, marketpleys, frilanserlik kabi birliklar; axborot texnologiyalari sohasida raqamlashtirish, kiberxavfsizlik, sun'iy intellekt, blokcheyn, platforma kabi birliklar; ta'lim sohasida onlayn ta'lim, masofaviy ta'lim, elektron platforma, videodars kabi birliklar faol ishlatilmoqda. OAVda yangi birliklarning muntazam qo'llanishi ularning keng jamoatchilik tomonidan o'zlashtirilishiga yordam beradi va ayrim hollarda yangi so'zlarning adabiy til tarkibida mustahkamlanishiga zamin yaratadi.

Neologizmlarning qo'llanish xususiyatlari ularning qaysi sohada, qanday kommunikativ vaziyatda va qanday uslubiy maqsadda ishlatilishi bilan belgilanadi. Ilmiy va rasmiy uslublarda yangi terminlar asosan muayyan tushunchani aniq ifodalash maqsadida ishlatilsa, publitsistik va so'zlashuv uslublarida ularning kommunikativ va ekspressiv imkoniyatlari ham namoyon bo'ladi. Ijtimoiy tarmoqlarda esa qisqa, ixcham va tez tushuniladigan birliklarga ehtiyoj yuqori bo'lganligi sababli xorijiy o'zlashmalar, qisqartmalar va aralash shakllar ko'proq uchraydi. Bu esa zamonaviy neologizmlarning funksional-uslubiy jihatdan rang-barang ekanligini ko'rsatadi.

Neologizmlarning o'zbek tiliga moslashuvi bir necha bosqichda amalga oshishi mumkin. Dastlab yangi birlik xorijiy tildagi shakliga yaqin tarzda ishlatiladi. Keyinchalik uning talaffuzi, yozilishi va grammatik shakllari o'zbek tilining ichki qonuniyatlariga moslasha boshlaydi. Masalan, ingliz tilidan o'zlashgan ayrim birliklarning o'zbek tilidagi ko'plik, egalik va kelishik qo'shimchalarini qabul qilishi ularning grammatik jihatdan o'zlashtirilayotganini ko'rsatadi. Bu jarayon tilning yangi birliklarni o'z tizimiga moslashtirish xususiyatini namoyon qiladi.

Shu bilan birga, o'zlashma neologizmlardan foydalanishda milliy tilning ichki imkoniyatlarini hisobga olish muhimdir. Agar muayyan tushunchani aniq va tushunarli ifodalovchi o'zbekcha birlik mavjud bo'lsa, asossiz ravishda xorijiy shakldan foydalanish tilning tabiiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Biroq fan, texnika va xalqaro kommunikatsiya bilan bog'liq ayrim tushunchalarning xalqaro termin sifatida o'zlashishi tabiiy jarayon hisoblanadi. Shuning uchun yangi birliklarni baholashda ularning kelib chiqishigina emas, balki kommunikativ zarurati, ma'no aniqligi, qo'llanish chastotasi va o'zbek tilining grammatik hamda fonetik tizimiga moslashuv darajasi ham hisobga olinishi kerak. Zamonaviy neologizmlarning yana bir muhim xususiyati ularning sohaviy jihatdan tez kengayib borayotganidir. Ilgari yangi so'zlar asosan ilm-fan va texnika doirasida paydo bo'lgan bo'lsa, hozirgi davrda ular iqtisodiyot, moliya, ta'lim, tibbiyot, sport, media, elektron tijorat, marketing, davlat boshqaruvi va kundalik turmushning deyarli barcha sohalarida uchramoqda. Bu holat jamiyat hayotining barcha yo'nalishlarida innovatsion jarayonlar jadallashayotganini va til ushbu jarayonlarni tezkor ravishda aks ettirayotganini ko'rsatadi.

Neologizmlarning til taraqqiyotidagi ahamiyati shundaki, ular yangi tushunchalarni nomlash bilan birga tilning lug'aviy imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Har qanday tirik til jamiyat bilan birga rivojlanadi va uning lug'at tarkibida doimiy ravishda yangilanish jarayoni sodir bo'ladi. Shu sababli neologizmlar til taraqqiyotining tabiiy natijasi sifatida baholanishi lozim. Biroq yangi birliklarning ko'payishi ularni ilmiy jihatdan kuzatish, tasniflash, izohlash va zarur hollarda me'yorlashtirish masalasini ham dolzarb qilib qo'yadi.

Umuman, zamonaviy o'zbek tilida neologizmlarning shakllanishi va qo'llanishi globallashtirish, raqamlashtirish, fan-texnika taraqqiyoti va xalqaro kommunikatsiya jarayonlari bilan chambarchas bog'liq. Ularning bir qismi o'zbek tilining ichki imkoniyatlari asosida yaratilayotgan bo'lsa, muayyan qismi xorijiy tillardan o'zlashtirilmoqda. Yangi birliklarning internet, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari orqali tez tarqalishi esa zamonaviy o'zbek leksikasining dinamik rivojlanishiga olib kelmoqda. Shu jihatdan neologizmlarni o'rganish nafaqat tilning bugungi holatini aniqlash, balki o'zbek adabiy tilining kelgusidagi rivojlanish tendensiyalarini belgilash uchun ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

XULOSA. Zamonaviy o'zbek tilining lug'aviy tarkibida yuz berayotgan o'zgarishlar jamiyat taraqqiyoti, globallashtirish, fan va texnika rivoji, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ommalashuvi hamda internet kommunikatsiyasining kengayishi bilan chambarchas bog'liq. Ushbu jarayonlarning tilga ta'siri, avvalo, yangi so'z va iboralarning paydo bo'lishida namoyon bo'lmoqda. Neologizmlar o'zbek tilining yangi tushunchalarni ifodalash imkoniyatini kengaytirib, uning zamonaviy kommunikativ ehtiyojlarga moslashuvini ta'minlamoqda.

Tadqiqot natijasida zamonaviy o'zbek tilidagi neologizmlarning shakllanishida ichki va tashqi omillar muhim o'rin tutishi aniqlandi. Ichki omillar asosida so'z yasash, qo'shma birliklar hosil qilish va mavjud so'zlarning semantik imkoniyatlarini kengaytirish orqali yangi leksik birliklar yuzaga kelmoqda. Tashqi omillar ta'sirida esa, ayniqsa, ingliz tili va boshqa xorijiy tillardan yangi so'zlarning o'zlashishi kuchaymoqda. Blogger, startap, frilanser, podkast, strimer, marketpleys kabi birliklarning faol qo'llanishi zamonaviy o'zbek tilida o'zlashma neologizmlar salmog'i ortib borayotganini ko'rsatadi.

Internet va ijtimoiy tarmoqlar neologizmlarning yuzaga kelishi va ommalashishida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli kommunikatsiya sharoitida yangi birliklar qisqa vaqt ichida keng ommaga tarqalib, ayrim hollarda kundalik nutqning faol qatlamiga aylanmoqda. Shu bilan birga, barcha yangi birliklar ham adabiy til me'yoriga aylanmasligi sababli ularning qo'llanish chastotasi, ma'no aniqligi, kommunikativ zarurati va til tizimiga moslashuv darajasini muntazam kuzatib borish zarur.

Zamonaviy neologizmlarning o'zbek tiliga kirib kelishi tabiiy til taraqqiyoti jarayonining bir ko'rinishi hisoblanadi. Biroq xorijiy birliklardan foydalanishda o'zbek tilining ichki imkoniyatlaridan oqilona foydalanish, mavjud muqobillarni asrash va yangi terminlarning imlo hamda grammatik me'yorlarini shakllantirish muhimdir. Ayniqsa, ilmiy, rasmiy va ta'limiy kommunikatsiyada terminlarning yagona va aniq shaklda qo'llanishi tilning me'yoriy barqarorligini ta'minlaydi.

Shunday qilib, neologizmlar zamonaviy o'zbek tilining rivojlanish dinamikasini aks ettiruvchi muhim leksik qatlamdir. Ularni tizimli ravishda o'rganish o'zbek tilining lug'aviy tarkibidagi yangilanish jarayonlarini aniqlash, yangi terminlarni ilmiy asosda tasniflash, ularning adabiy til me'yorlariga moslashuvini baholash va kelgusidagi til siyosati uchun ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdurahmonov H., Shukurov Sh. O'zbek tilining tarixiy grammatikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 1973.
2. Hojiyev A. O'zbek tili so'z yasalishi. — Toshkent: O'qituvchi, 1989.
3. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. — Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2002.
4. Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili. — Toshkent: Talqin, 2005.
5. Mengliyev B., Xoliyorov O. O'zbek tilidan universal qo'llanma. — Toshkent: Akademnashr, 2011.
6. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining etimologik lug'ati. — Toshkent: Universitet, 2000.
7. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G., Qurbonova M., Yunusova Z., Abuzalova M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
8. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik. — Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2006–2008.
9. O'zbek tilining imlo lug'ati. — Toshkent: Akademnashr, 2013.
10. O'zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni. — Toshkent.